

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

Ro'yxatga olindi

№ BT-60510100-2.02

2024 yil "___" _____

"TASDIQLAYMAN"

O'quv ishlar prorektori

_____ R. To'rayev

«26» 06 _____ 2024 yil

DORIVOR O'SIMLIKLAR

fanidan

FAN DASTURI

(kunduzgi ta'lim shakli 3-kurs talabalari uchun)

Bilim sohasi: 100000—Gumanitar soha

Ta'lim sohasi: 140000 – Tabiiy fanlar

Ta'lim yo'nalishi: 60510100 — Biologiya (turlari bo'yicha)

Termiz-2024

Fan/modul kodi DO'SB304	O'quv yili 2024-2025	Semestr 6	ECTS - Kreditlar 4
Fan/modul turi Tanlov fan	Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4
Fanning nomi 1. DORIVOR O'SIMLIKLAR		Auditoriya mashg'ulotlari (soat) 60	Mustaqil ta'lim yuklama (soat) 60
			Jami (soat) 120

I. MODUL TAVSIFI (Description)

Ushbu dastur talabalarida Dorivor o'simliklar fanining maqsadi dorivor o'simlik turlari va ulardan olinadigan dorivor mahsulotlarni o'rganadi, tahlil qiladi. Ushbu fanni o'qitishdan maqsad talabalarga shu fan yangiliklari haqida ma'lumot berish. Dorivor o'simliklarning botanik tavsifi, geografik tarqalishi, kimyoviy tarkibi, kimyoviy tasnifi, tabobatda qo'llanilishi bo'yicha yo'nalish profiliga mos bilim, ko'nikma va malakani shakllantirishdir hamda fanning nazorat turlari va baholash mezonlari kabi masalalarni qamraydi va tushunchalar beradi.

II. FANNING MAZMUNI

Fanni o'qitishdan maqsad - Dorivor o'simliklar fanining maqsadi dorivor o'simlik turlari va ulardan olinadigan dorivor mahsulotlarni o'rganadi, tahlil qiladi. Ushbu fanni o'qitishdan maqsad talabalarga shu fan yangiliklari haqida ma'lumot berish. Fanning vazifasi - talabalarga dorivor o'simliklarning botanik tavsifi va sistematikasi, tabiiy tarqalishi va ekologiyasi, qimmatbaho dorivor turlarni madaniylashtirish va iqlimlashtirish, kimyoviy tarkibi va tasnifi, tabobatda qo'llanilishi, dorivor o'simliklar xom ashyosidan dani lama va qaynatmalar tayyorlash usullarini amalda qo'llay olish masalalarini o'rganishdan iborat.

III. ASOSIY NAZARIY QISM (ma'ruza mashg'ulotlari)

III.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: (THEMES)

1-mavzu: Kirish. Dorivor o'simliklarni o'rganish tarixi, maqsadi va vazifalari.

Dorivor o'simliklar fanining predmeti, maqsadi va vazifasi. Fanning boshqa fanlar bilan aloqasi. Dorivor o'simliklarni o'rganilish tarixi. O'ra Osiyolik allomalarning dorivor o'simliklarni o'rganishga qo'shgan hissali. Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Al-Xorazmiy, Abu Mansur Muvafaq, Ibn Baytar asarlarida dorivor o'simliklarning ta'riflanishi. Dorivor o'simliklarni Yevropa mamlakatlarda o'rganilishi.

Adabiyotlar: [1;15-28 - b., 5;3 - 13- b., 6;3 - 15 - b.]

2-mavzu: Dorivor o'simliklarni o'rganishning hozirgi kundagi holati,

iqtimlashtirish va madaniylashtirish masalalari o'zbekistonda dorivor o'simliklarni o'rganilishi. A.F. Gammernan, D.A. Muravyeva, A.S. Ginzberg, D.M. Shecherbayev, S.Y. Yunusov, O.S. Sodiqov, Q.Z. Zokirov, S.S. Sahobiddinov, Q. Hojimatov, M.N. Nabyev va boshqalar ishlari. Dorivor o'simliklarni iqlimlashtirish. O'ra Osiyo va O'zbekistonda dorivor o'simliklarni iqlimlashtirish. S.N. Kudryashev ishlari. Xalq xo'jaligida keng qo'llaniladigan dorivor o'simliklarni iqlimlashtirish va madaniylashtirish masalalari. O'zbekistonlik olimlarning dorivor o'simliklarni o'rganish borasida olib borayotgan ilmiy tadqiqotlari. K.Xo'jayev, X.Xolmatov, I.V. Belolipov, Y. Murdaxayev, B.YO. To'xtayev ishlari. Dorivor o'simliklarni o'rganish istiqbollari.

Adabiyotlar: [1;10-81-b., 2;7-45-b., 3;28-49-b., 5;13-48-b., 6;16-72-b.]

3-mavzu: Dorivor o'simliklarning tarqalishi. Dorivor o'simliklarning sistematik tahlil

Dorivor o'simliklarning turli ekologik muhitlarda tarqalishi. ziradoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; gulkayridoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; isiriqdoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; ko'knordoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi.

4-mavzu: Dorivor o'simliklarning tasnifi.

Dorivor o'simliklarning geografik tarqalishi. Botanik tavsifi. Kimyoviy tarkibi. Geografik tarqalishi. Ta'sir yetishi va ishlatilishiga ko'ra guruh. Yig'ish. Quritish. Saqlash. Tabobatda qo'llanilishi. Damlama yoki qaynatma tayyorlash. Dorivor o'simliklarning turli ekologik muhitlarda tarqalishi. ziradoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; gulkayridoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; isiriqdoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi; ko'knordoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar tavsifi.

Adabiyotlar: [1;15-28 - b., 5;3 - 13- b., 6;3 - 15 - b.]

5-mavzu: Dorivor o'simliklarning biologik tarkibi.

Dorivor o'simliklarning asosiy ta'sir etuvchi biologik faol moddalari. O'simliklarda biologik faol moddalarning to'planishi. Dorivor o'simliklarni kimyoviy tarkibi. Kimyoviy tarkibi bo'yicha guruhlanishi. O'simliklarning ta'sir etuvchi moddalari bilan birga uchraydigan birkimlar. Terapevtik ahamiyati bo'lmagan, keraksiz, ballast moddalar

Adabiyotlar: [2;276-286-b., 3;93-101-b., 5;75-80-b., 6;101-126-b.]

6-mavzu: Dorivor o'simliklarning kimyoviy tarkibi

Dorivor o'simliklarning kimyoviy tasniflanishi. Tarkibida polisabardlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida vitaminlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida lipidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida efir moylar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida alkaloidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida glikozidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Tarkibida fenollar va flavonoidlar bo'lgan dorivor o'simliklar. Kam o'rganilgan va turli guruhli biologik faol moddalar saqlovchi dorivor o'simliklar

Adabiyotlar: [2:291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

7-mavzu: Doriyor o'simliklarni yetishtirish va tayyorlash agrotehnikasi.

Doriyor o'simliklarni yetishtirish va o'stirish qishloq xo'jaligining asosiy yo'nalishlaridan biri. Sanoatni doriyor o'simliklar xomashyosi bilan yetarli darajada ta'minlash. Doriyor o'simliklar yetishtirishni tashkil etilishi. Doriyor o'simliklar plantatsiyalari tashkil etish. Doriyor o'simliklar o'stirish texnologiyasi. Sug'oriladigan maydonlarda doriyor o'simliklar turlarini yetishtirish. O'zbekistonda doriyor o'simliklarni yetishtirish ishlari. Chet el florasiiga mansub doriyor o'simliklarni yetishtirish.

Adabiyotlar: [1;15-28 - b., 5;3 - 13- b., 6;3 - 15 - b.]

8-mavzu: Doriyor o'simliklar xomashyosini ishlatishga tayyorlash

Doriyor o'simliklardan foydalanish uchun xomashyosini ishlatishga tayyorlash: yig'ish, quritish va saqlash. Doriyor o'simliklar organlarini kimyoviy birkimlar eng ko'p to'plangan vaqtda yig'ish. Barglarni o'simlik gullashi oldidan yoki gullash vaqtida terib olish. Yer ustki o't qismini o'simlik gullagan davtda yig'ishtirish. Gullarni o'simlik gullagan vaqtda yig'ish. Meva va urug'larni pishib yetilgan vaqtda terish. Kurtaklarni erta bahorda ochilmasdan yig'ishtirib olish. Po'stloqlarni erta bahorda ajratib olish. Yer ostki organlar (ildiz, ildizroya, tugunak, riyozlar) ni o'simlik uyquga kirgan davtda yig'ishtirish

Adabiyotlar: [1;10-81 -b., 2;7-45-b., 3;28-49-b., 5;13-48-b., 6;16-72-b.]

9-mavzu: Doriyor o'simliklarni yig'ish, damlama va qaynatmalar tayyorlash.

Doriyor o'simliklarni tabiiy zahiralardan yig'ish. Doriyor o'simliklarni sug'oriladigan maydonlardan yig'ish. Doriyor o'simliklar xomashyosidan damlama tayyorlash. Doriyor o'simliklar xomashyosidan qaynatma tayyorlash

Adabiyotlar: [2;291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

10-mavzu: Doriyor o'simliklarning tabobatda va xalq xo'jaligida qo'llanilishi.

Halq tabobatida ishlatiladigan doriyor o'simliklar. Ilmiy tibbiyotda foydalaniladigan doriyor o'simliklar. Doriyor o'simliklardan olinadigan dori - damionlar va ularning ahamiyati. Inson organizmi uchun zarur bo'lgan doriyor o'simliklar. Doriyor mahsulotlardan damlama va qaynatma tayyorlash. Doriyor o'simliklarning ta'sir etishi va ishlatilishi bo'yicha guruhlar. Yurak-qon tomir kasalliklarida qo'llaniladigan doriyor o'simliklar.

Adabiyotlar: [2;291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

11-mavzu: Yer ostki qismlari xom ashiyo sifatida ishlatiladigan doriyor o'simliklar

Yer ostki organlar (ildiz, ildizroya, tugunak, riyozlar) ni o'simlik uyquga kirgan davtda yig'ishtirish.

Doriyor o'simliklar xomashyosini quritish. Tabiiy quritish. Sun'iy quritish. Doriyor mahsulotlarni saqlash. Doriyor mahsulotlarni saqlash muddati.

Nerv-asab kasalliklarida qo'llaniladigan doriyor o'simliklar. Nafas yo'llari kasalliklarida qo'llaniladigan doriyor o'simliklar. Jigar kasalliklarida qo'llaniladigan doriyor o'simliklar.

Adabiyotlar: [2;291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

12-mavzu: Yer ustki qismlari xom ashiyo sifatida ishlatiladigan doriyor o'simliklar

Yer ustki o't qismini o'simlik gullagan davtda yig'ishtirish. Gullarni o'simlik gullagan vaqtda yig'ish. Meva va urug'larni pishib yetilgan vaqtda terish. Kurtaklarni erta bahorda ochilmasdan yig'ishtirib olish. Po'stloqlarni erta bahorda ajratib olish. Teri kasalliklarida qo'llaniladigan doriyor o'simliklar. Stomatologiya kasalliklarida qo'llaniladigan doriyor o'simliklar. Mikroblarga qarshi qo'llaniladigan doriyor o'simliklar. Og'riq qoldiruvchi doriyor o'simliklar.

Adabiyotlar: [2;291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

13-mavzu: Doriyor o'simliklarni muhofaza qilish

Doriyor o'simliklardan samarali foydalanish. Doriyor o'simliklarning tabiatdagi zahirasini muhofaza qilish. Doriyor o'simliklar va tabiiy buyuklarni muhofaza qilish, ularidan samarali foydalanishga oid hukumat Qarorlari. O'zbekiston "Qizil kitobi". Adabiyotlar: [2;291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

14-mavzu: Doriyor o'simliklarni mahsulotlarini iltimos, kurditish va saqlashning zamonaviy innovatsion texnologiyalari.

O'zbekiston doriyor o'simliklaridan O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan turlar. Doriyor o'simliklarni muhofaza qilish va tabiatdagi zahirasini saqlab qolish qoidalari.

Adabiyotlar: [2;291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

15-mavzu: Doriyor o'simliklarni muhofaza qilish

Doriyor o'simliklardan samarali foydalanish. Doriyor o'simliklarning tabiatdagi zahirasini muhofaza qilish. Doriyor o'simliklar va tabiiy buyuklarni muhofaza qilish, ularidan samarali foydalanishga oid hukumat Qarorlari. O'zbekiston "Qizil kitobi". O'zbekiston doriyor o'simliklaridan O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan turlar. Doriyor o'simliklarni muhofaza qilish va tabiatdagi zahirasini saqlab qolish qoidalari.

Adabiyotlar: [2;291-312-b., 3;101-118-b., 5;82-86-b., 6;126-137-b.]

IV. Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi: (list of seminar topics)

Kirish. Doriyor o'simliklarni yig'ish, damlama va qaynatmalar tayyorlash

1. Iqlimlashtirilgan doriyor o'simliklardan xalq tabobatida foydalanish

Roztarin va tog' jambildan foydalanish usullari

2. Doriyor o'simliklarning urug' sifatini va unuvchanligini aniqlash.

3. Dorivor o' simliklarning ontogenez davrlari va bosqichlarini aniqlash.
4. Dorivor o' simliklarning o'sish va rivojlanishi fenologik fazalarini aniqlash.
5. Yer ostki qismlari xom-ashyo sifatida ishlatiladigan dorivor o' simliklar
6. Dorivor o' simliklarni kimyoviy tarkibi bo'yicha guruhlash va turlar tarkibini aniqlash.
7. Yer ustki qismlari xom-ashyo sifatida ishlatiladigan dorivor o' simliklarning hayoti shakllari bo'yicha tahlili (K. Raupker va I.G. Serebryakov Klassifikatsiyasi bo'yicha).
8. Dorivor o' simliklarning dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.
9. Cho'l mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.
10. Adir mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.
11. To'g' mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.
12. Uaylo mintaqasidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.
13. Surxondaryo florasiidagi dorivor turlar tarkibini aniqlash va ahamiyatini o'rganish.
14. Dorivor yosimliklarini muhofoza qilish. Dorivor yosimliklarini tabiatdagi zaifrasini muhofoza qilish va ulardan samarali foydalanishga oid xujumat Karordlari (Mavzu kompoter slaydlari ёrdamida баён этилади).
15. O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan dorivor o' simliklar ro'yxatini tuzish va tahlil qilish. Amaliy mashg'ulotlarni tashkilashitirishda zamonaviy pedogogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish, amaliy mashg'ulot uchun jhozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bitta professor-o'qituvchi tomondan o'kazilishi lozim.

V. Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

"Dorivor o' simliklar" fanini o'rganuvchi talabalar auditoriyada olgan nazariy bilimlarini mustahkamlash va iqtisodiyotdagi amaliy masalalarni yechishda ko'nikma hosil qilish uchun mustaqil ta'lim tizimiga asoslanib, katedra o'qituvchilari rahbarligida mustaqil ish bajaradilar. Talaba darsga tayyorlanish jarayonida mavzuga doir qo'shimcha ma'lumotlarni o'rganib, mustaqil ish dafariga tushiradi. Bu maqsadda talaba qo'shimcha adabiyotlar, o'quv qo'llanmalar va internet tamponlariga murojaat qilishi kerak bo'ladi. Aytim mavzularidan referat, ma'ruza tayyorlaydi, shuningdek, ijodiy ish bajaradi. Mustaqil o'rganilgan bilimlarini auditoriyada himoya qiladi. Natijalar reyting tizimi asosida baholalanadi.

Talaba mustaqil ishini tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- amaliy mashg'ulotlarga tayyorqatilik ko'rish;
- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan bo'liblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalari qismini o'zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- yangi texnikalar, texnologiyalar bilan ishlashni o'rganish;
- faol va muammoli o'qitish uslublaridan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlaridan foydalanish.

Mustaqil bilim olish jarayonida talaba qo'shimcha adabiyot va darsliklardan kerakli ma'lumotlarni izlaydi, ularni topish yo'llarini o'rganadi, internetdan ma'lumot olishni, ilmiy izlanishlar olib borishni o'rganadi. Bu esa uning bilimlarini oshishiga, mustaqil fikrlay olishiga yordam beradi va uning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Tavsiya etiladigan mustaqil ishlarining mavzulari:

1. O'rta Osiyo allomalarning dorivor o' simliklarini o'rganishga qo'shgan hissatalari.
2. Ibn Sino asarlarida ta'riflangan dorivor o' simliklar
3. O'zbekistonga iqlimlashtirilgan dorivor o' simliklar va ularning bioekologik xususiyatlari
4. Murakkabguldooshlar va zigadoshlar oilalariga mansub dorivor o' simliklar
5. Labguldooshlar va ra'ngguldooshlar oilalariga mansub dorivor o' simliklar
6. Vurchoqdoshlar va ayiqovondoshlar oilasiga mansub dorivor o' simliklar
7. Surxondaryo viloyatida tarqalgan dorivor o' simliklar
8. Tarkibida fenollar va flavinoidlar bo'lgan dorivor o' simliklar
9. Tarkibida efir moylar bo'lgan dorivor o' simliklar
10. Kam o'rganilgan va turlari biologik faol moddalar saqlovchi dorivor o' simliklar
11. Natas yo'llari kasalliklarida va mikroblarga qarshi qo'llaniladigan dorivor o' simliklar
12. Yurak-qon tomir va asab kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o' simliklar
13. Jigar va buyrak kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o' simliklar
14. Me'da-ichak va teri kasalliklarida qo'llaniladigan dorivor o' simliklar
15. O'zbekiston "Qizil Kitobi" ga kiritilgan dorivor o' simliklar

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy adabiyotlar

1. Haydarov Q.H., Hojimatov Q.H. O'zbekiston o' simliklari. Toshkent, "O'qituvchi", 1992 y. - 241 b.
 2. Xolmatov X.X., Qosimov A.I. Dorivor o' simliklar. Toshkent, "Ibn Sino" NMB, 1994 y. - 365 b.
 3. Karimov V., Shomahmudov A. Xalq tabobati va zamonaviy ilmiy tilda qo'llaniladigan shifobaxsh o' simliklar. Toshkent, "Ibn Sino" NMB, 1993 y. - 320 b.
 4. Xolmatov X.X., Ahmedov O' A. Farmakognoziya. Toshkent, "Ibn Sino" NMB, 1995 y. - 623 b.
- Qo'shimcha adabiyotlar**
1. O'jaboeva N. Xalq tabobati xazinasidan javohirlar. Toshkent, "Yangi asr avlodi", 2009 y. - 1136 b.
 2. Ahmedov O', Ergashev A., Abzalov A. Dorivor o' simliklar va ularni o'stirish texnologiyasi. Toshkent, 2008 y. - 232 b.
 3. Xolmatov H.X., Prakov O' P., Mahsunov M.N. Asoratsiz dori-darmonlar. Toshkent, "O'qituvchi" NMIU, 2006 y. - 208 b.

4. Lama Y.C., S.K. Ghimire and Y. Aumeeruddy-Thomas. Medicinal Plants of Dolpo: Amchis' Knowledge and Conservation. WWF Nepal Program, Kathmandu. (2001)
5. Gerard Bodeker, K.K.S. Bhat, Jeffrey Burley, Paul Vantomme. Medicinal plants for forest conservation and health care. Rome, 1997
6. \ Ahmedov O'., Ergashev A., Abzalov A. Dorivor o'simliklar va ularni o'stirish texnologiyasi. Toshkent, 2018 y. -225 b.
7. Ahmedov O'., Ergashev A., Abzalov A. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi fanidan amaliy mashg'ulotlar. Toshkent, 2018 y. -170 b.

Internet saytlari:

1. <http://odyb.net/discoveries>
2. www.floraprice.ru
3. www.kladovayalesa.ru
4. www.lekarstvennye-rasteniya.net/
5. earthpapers.net
6. www.lekarstvennye-rasteniya.net/
7. www.ziyonet.uz.
8. www.natl.uz
9. www.nature.uz
10. [tersu. uz](http://tersu.uz)

VI

Termiz davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan. TerDU Kengashining 2024-yil "26" - iyundagi 11- sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan.

VII

Fan/modul uchun masul:

K.A.Qulmatov

TerDU, Botanika kafedrası o'qituvchisi

VIII

Taqrizchilar:

M.A Xalmuratov - Denov tadbirkorlik va pedagogika universiteti "Kimyo va biologiya fanlari" kafedrası katta o'qituvchisi, b.f.n.

L.Z.Botirova- Guliston davlat universiteti kafedrası dotsenti, b.f.n.